

УДК 339.137.2:338.24(477)

Радзієвська С.О.*

ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕОБХІДНОСТІ ЗМЕНШЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ, СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ І ЗБІЛЬШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

В статье рассматривается проблема формирования зоны свободной торговли как фактор повышения конкурентоспособности Украины в условиях необходимости уменьшения внешнего долга, структурной перестройки экономики и увеличения государственного бюджета.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, конкурентоспроможність, зовнішній борг, структурна перебудова економіки, державний бюджет.

The study deals with the issues of free trade zone formation as the factor of enhancing the competitiveness of Ukraine, reducing the external debt, rebuilding the economy structure, as well as increasing the state budget.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам конкурентоспроможності країн і шляхам їх підвищення присвячено праці як зарубіжних дослідників Д.Долгова, П.Кругмана, М.Портера, Б.Шлюсарчика, так і українських вчених Л.Антонюк, І.Бураковського, М.Дудченка, Я.Жаліла, Д.Лук'яненка, Ю.Макагона, В.Новицького, Ю.Пахомова, А.Поручника, А.Румянцева, В.Сіденка, А.Філіпенка, О.Шнипка, О.Шниркова.

Метою статті є виявлення взаємодії формування зон вільної торгівлі з підвищенням конкурентоспроможності, зменшенням зовнішнього боргу, структурною перебудовою економіки та збільшенням державного бюджету України.

Методологічною основою роботи є концептуальні положення сучасної економічної теорії та теорії міжнародних економічних відносин, теорії систем, роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з питань функціонування ринкової економіки в умовах глобалізації світового господарства. Методологічний апарат дослідження складають методи наукової абстракції й історизму, системного підходу, якісного й кількісного порівняння і узагальнення статистичних даних.

Основні результати дослідження. В сучасних умовах бурхливого розвитку НТП і зумовленого ним підвищення продуктивності праці і зростання масштабів виробництва посилилась міжнародна конкуренція, загострилась проблема реалізації товарів і послуг. Важливим фактором рішення цієї проблеми сучасна економічна теорія та теорія міжнародних економічних відносин вважають утворення міжнародних регіональних інтеграційних об'єднань. Об'єктивно стала парадигма взаємодії міжнародної інтеграції та конкурентоспроможності національної економіки, а також наявність позитивного зворотного зв'язку між ними. Проявляється економічна інтеграція в посиленні зовнішньоторговельних зв'язків між країнами. Тому логічно інтенсифікацію інтеграції країни до

* кандидат економічних наук, доцент Національного транспортного університету

світового економічного простору розглядати перш за все як інтенсифікацію її зовнішньоторговельних зв'язків, тобто збільшення обсягів експорту та імпорту товарів та послуг і тим самим підвищення її конкурентоспроможності й посилення її участі у світовому процесі поділу праці.

Першим етапом інтеграції країни є утворення зони вільної торгівлі, в якій внутрішній ринок країни відкривається для суб'єктів тієї частини зовнішнього ринку, яка формується країнами-членами зони вільної торгівлі. В умовах зони вільної торгівлі кожна з країн-членів зони проводить власну незалежну торговельну політику щодо третіх країн. За цих умов національний товаровиробник втрачає на внутрішньому ринку переваги над товаровиробниками аналогічної продукції країн-членів цієї зони, які надає йому держава у відносинах з товаровиробниками інших країн шляхом впровадження імпорتنих тарифів. Але одночасно з цим національний товаровиробник і сам одержує кращі можливості реалізовувати свою продукцію на ринках країн-членів зони вільної торгівлі у зв'язку з ліквідацією в них імпорتنих тарифів. Тому в межах зони вільної торгівлі можливості реалізації продукції національним виробником можуть як збільшуватися, так і зменшуватися. Так, якщо продукція товаровиробників країни А внаслідок ліквідації на неї імпорتنих тарифів в країні Б виграє цінову конкуренцію з аналогічною продукцією товаровиробників цієї країни, то цілком ймовірною стає ситуація, коли товаровиробники країни А можуть збільшити виробництво цієї продукції при зменшенні її виробництва в країні Б. І навпаки, якщо продукція товаровиробників країни Б внаслідок ліквідації на неї імпорتنих тарифів в країні А виграє цінову конкуренцію з аналогічною продукцією товаровиробників цієї країни, то цілком ймовірною стає ситуація, коли товаровиробники країни Б можуть збільшити виробництво цієї продукції при зменшенні її виробництва в країні А.

Теоретично доведено, що зона вільної торгівлі створює умови для отримання переваг, пов'язаних із спеціалізацією й економією на масштабі. Але при цьому закономірним постає питання, як така спеціалізація і економія на масштабі відбивається на торговельному балансі та структурі економіки країни, яка утворює зону вільної торгівлі з іншими країнами. Відповідь на це питання видається дуже важливою, тому що з наведеного прикладу зрозуміло, що одна з країн внаслідок входження до зони вільної торгівлі збільшує виробництво і експорт продукції, а інша – зменшує. Виходячи з цього цілком логічно зробити висновок, що країна, продукція якої стає більш конкурентоспроможною у порівнянні з продукцією іншої країни зони вільної торгівлі, збільшує свій експорт і завдяки цьому покращує свій торговельний баланс. Це покращення торговельного балансу країни супроводжується зміною структури її економіки, яка може носити як позитивний, так і негативний характер. Позитивний характер вона має у тому випадку, коли збільшується експорт продукції із значною часткою доданої вартості, а негативний – при збільшенні експорту продукції із незначною часткою доданої вартості.

Таким чином, при входженні до зони вільної торгівлі країна може збільшити конкурентоспроможність певних видів своєї продукції, отримати при цьому покращення торговельного балансу, але одночасно з цим погіршити структуру своєї економіки внаслідок збільшення в ній питомої ваги тих галузей, продукція яких характеризується незначною часткою доданої вартості. Саме таке відбувається, коли країна постачає іншим країнам зони вільної торгівлі переважно сировину і продукцію незначного ступеню обробки. Якщо така країна має значний обсяг зовнішнього боргу, то необхідність його обслуговування і виплати вимагає покращення торговельного балансу, чому, як вище зазначено, може сприяти її вступ до зони вільної торгівлі. Але при цьому виникає загроза збереження за країною ролі сировинного придатку більш розвинених країн зони вільної торгівлі.

Результатом утворення зони вільної торгівлі може стати і збільшення питомої ваги в економіці країни тих галузей, продукція яких характеризується значною часткою доданої вартості. У цьому випадку утворення зони вільної торгівлі фактично веде до покращення структури економіки розглядуваної країни і підвищення її конкурентоспроможності. Цьому буде також сприяти збільшення у структурі імпорту засобів виробництва, які використовуватимуться для структурної перебудови економіки країни.

При утворенні зони вільної торгівлі слід також враховувати той факт, що відмова від митних тарифів веде до зменшення надходжень до державного бюджету, тобто зменшує фінансові ресурси держави, а тим самим і можливості її впливу на економічний і соціальний розвиток країни. Видається також важливим зазначити той факт, що можливі певні втрати країни від входження до зони вільної торгівлі можуть бути компенсовані при подальшому розвитку інтеграційних процесів, утворенні митного союзу, спільного ринку, економічного союзу і повної інтеграції.

Вище розглянуті аспекти впливу утворення країною зони вільної торгівлі з іншими країнами розглянемо стосовно економіки України.

Перш за все визначимо стан конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Конкурентоспроможність національної економіки характеризується конкурентною позицією країни, яка відповідає рейтингу конкурентоспроможності, визначеному за допомогою різних методик. Серед них найбільш авторитетними є рейтинги Міжнародного інституту розвитку менеджменту (Лозанна) та Всесвітнього економічного форуму (Давос). Методики їх розрахунку надають можливість визначити ранг країни і вже у процесі цих розрахунків стає можливим надання різних значень певним показникам з метою виявлення чутливості рангу країни відносно цих показників. Тобто використання цих методик дозволяє імітувати поведінку рангу країни за різних умов її розвитку.

Таким чином, розрахований за будь-якою методикою ранг конкурентоспроможності країни являє собою кількісне визначення конкурентоспроможності національної економіки. Необхідно зазначити, що визначений ранг конкурентоспроможності країни носить не абсолютний, а відносний характер: він визначає місце країни серед обраної сукупності країн. Тому ранг країни залежить не тільки від дій самої країни, спрямованих на підвищення її рейтингу, а й від інших країн. Дії цих країн можуть як підвищувати, так і знижувати рейтинг країни. Тому підвищення або, навпаки, зниження конкурентоспроможності країни може відбуватися незалежно від тих чи інших дій країни. У зв'язку з цим у подальшому при розгляді змін національної конкурентоспроможності економіки України слід враховувати цю особливість.

Головним індексом для вимірювання національної конкурентоспроможності став розроблений за методологією Всесвітнього економічного форуму Глобальний Індекс Конкурентоспроможності (ГІК), який формують 110 індикаторів. Приблизно одна третина з них – це статистичні дані, решта – дані, отримані шляхом опитування, яке проводиться за методологією ВЕФ. ГІК увібрав у себе основні новітні ідеї щодо конкурентоспроможності й, з урахуванням складності процесу економічного росту, бере до уваги зважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожний з яких стосується одного з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані в 12 складових конкурентоспроможності: 1) державні, суспільні та приватні установи; 2) інфраструктура; 3) макроекономічна стабільність; 4) охорона здоров'я та початкова освіта; 5) вища освіта та професійна підготовка; 6) ефективність ринку товарів та послуг; 7) ефективність ринку праці; 8) розвиненість фінансового ринку; 9) оснащеність новітніми технологіями (технологічна готовність); 10) розмір ринку; 11) рівень розвитку бізнесу; 12) інновації [3, с. 15-17].

Україна займає 72 місце з 134 країн за результатами ГІК 2008-2009 рр. Серед країн СНД наша країна займає четверте місце із загальним балом 4,09, пропустивши вперед Російську Федерацію, Казахстан та Азербайджан. У порівнянні з попереднім роком Україна підвищила свій рейтинг на одну позицію, тобто незначним чином зросла конкурентна позиція країни. Загальна оцінка конкурентоспроможності економіки України зросла на 0,11 бала (для порівняння загальна оцінка конкурентоспроможності в 2007-2008 рр. знизилась на 0,05 бала). Однак збільшення загального балу незначним чином позначилось на динаміці країни в рейтингу ГІК. Це можна пояснити тим, що інші країни, які знаходяться вище або нижче України у рейтингу, так само прогресували в 2008-2009 рр.

Україна займає 82 місце за результатами країни в ГІК 2009-2010 рр., у 2010-2011 рр. 87 місце серед того ж числа країн, що у попередньому звіті, і 89 місце серед країн, що враховувалися у цьому періоді, із загальним балом 3,9 [5]. Виходячи з цих даних, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність економіки України за період 2008-2011 рр. знизилась. Про це також свідчить співставлення як місця країни у рейтингу країн, так і загальних балів відповідно з ГІК 2008-2009 рр. і ГІК 2010-2011 рр.

Зауважимо, що дані звітів про конкурентоспроможність країн світу дозволяють і більш детально розглянути стан конкурентоспроможності економіки України у розрізі 12 складових конкурентоспроможності. Відповідно до цих даних результати ГІК 2008-2009 рр. за складовими свідчать про те, що за першою складовою «Державні, суспільні та приватні установи» Україна займає 115 місце, за другою складовою «Інфраструктура» – 79 місце, за третьою складовою «Макроекономічна стабільність» – 91 місце, за четвертою складовою «Охорона здоров'я та початкова освіта» – 60 місце, за п'ятою складовою «Вища освіта та професійна підготовка» – 43 місце, за шостою складовою «Ефективність ринку товарів та послуг» – 103 місце, за сьомою складовою «Ефективність ринку праці» – 54 місце, за восьмою складовою «Розвиненість фінансового ринку» – 85 місце, за дев'ятою складовою «Оснащеність новітніми технологіями (технологічна готовність)» – 65 місце, за десятою складовою «Розмір ринку» – 31 місце, за одинадцятою складовою «Рівень розвитку бізнесу» – 80 місце і за дванадцятою складовою «Інновації» – 52 місце.

Проаналізуємо стан цих складових за даними результату ГІК 2010-2011 рр. Україна у розрізі цих складових займає відповідно 104, 68, 132, 67, 46, 129, 54, 119, 83, 38, 100 і 63 місця. Співставлення з даними результату ГІК 2008-2009 рр. дозволяє констатувати, що за складовою «Державні, суспільні та приватні установи» Україна значно покращила свої позиції, тобто покращила інституційне середовище. Позитивні тенденції спостерігаються і в удосконаленні інфраструктури, яка є одним з вагомих факторів конкурентоспроможності економіки. Але на розглядуваному відрізку часу спостерігається значне падіння місця складової «Макроекономічна стабільність» – з 91 місця на 132. Це можна пояснити наслідками світової фінансової кризи, сила впливу якої на економіку України у порівнянні з іншими країнами виявилася особливо значною. Падіння з 60 місця на 67 спостерігається і за четвертою складовою «Охорона здоров'я та початкова освіта». Слід відзначити, що якщо погіршення показників охорони здоров'я і може бути пов'язане із світовою кризою, то погіршення показників початкової освіти, на нашу думку, носить довгостроковий характер і обумовлюється існуючим демографічним станом відтворення населення України. Тому у найближчій перспективі покращення цієї складової можливе лише за рахунок покращення показників охорони здоров'я. Падіння з 43 на 46 місце спостерігається і за п'ятою складовою «Вища освіта та професійна підготовка», яка, на нашу думку, також носить довгостроковий характер і обумовлюється існуючим демографічним станом відтворення населення України. Особливо великих втрат зазнала конкурентоспроможність економіки України за складовою «Ефективність ринку товарів та послуг» – з 103 на 129

місце. Це можна пояснити, як і для складової «Макроекономічна стабільність», наслідками світової фінансової кризи. При цьому складова «Ефективність ринку праці» незважаючи на фінансову кризу зберегла своє 54 місце. Натомість цілком зрозумілим в умовах фінансової кризи є різке падіння складової «Розвиненість фінансового ринку» – з 85 на 119 місце. Дещо неочікуваним виглядає падіння складової «Оснащеність новітніми технологіями (технологічна готовність)» з 65 на 83 місце. Виходячи з того, що криза перш за все торкнулася розвинутих країн, можна було б сподіватися на покращення цієї складової. Але фактичні дані дозволяють висловити думку про те, що саме високі технології стають більш стійкими в умовах кризи. Економіка України виявилася більш вразливою у порівнянні з іншими країнами в умовах світової кризи і за складовими «Розмір ринку» – падіння з 31 на 38 місце, «Рівень розвитку бізнесу» – з 80 на 100 місце і «Інновації» – з 52 на 63 місце.

Підсумуємо, що з 12 складових конкурентоспроможності економіки України дві покращили свої рейтинги, одна зберегла, а решта – їх погіршила. У цілому погіршився й рейтинг конкурентоспроможності економіки України. Змістовна оцінка наслідків такого погіршення конкурентоспроможності економіки України вимагає якісного визначення цієї економічної категорії. Аналіз існуючих в науковій літературі її визначень дозволяє узагальнити їх у наступному вигляді: конкурентоспроможність національної економіки – це її здатність продавати на ринках інших країн свою продукцію, налагоджувати між країнами виробничу кооперацію і при цьому забезпечувати сталий розвиток країни і на цій основі – стабілізацію чисельності народу, зростання його добробуту, якості та тривалості життя людей. Але приймаючи таке визначення конкурентоспроможності національної економіки, ми стикаємося з певною суперечністю між ним і викладеним вище підходом до кількісного, рейтингового виміру конкурентоспроможності.

Так, рейтинговий підхід розглядає не саму по собі конкурентоспроможність країни, а її співвідношення з конкурентоспроможністю інших країн, які утворюють їх певну множину. Розв'язання цієї суперечності стає можливим, якщо функціонування національної економіки розглядається одночасно як відокремлено, так і у контексті функціонування інших країн, з якими взаємодіє національна економіка, а по суті – у взаємодії зі світовою економікою.

На нашу думку, найважливішою ознакою конкурентоспроможності економіки України є її здатність виробляти і реалізовувати на внутрішньому і зовнішньому ринках свою продукцію. Кількісно ця ознака визначається розміром і динамікою експорту товарів і послуг. Дані, які характеризують динаміку експорту товарів і послуг України у 2001-2010 рр., свідчать про його постійне зростання, крім 2009 кризового року, коли він значно зменшився і склав 62,6% від рівня 2008 року. У 2010 році експорт товарів і послуг збільшився у 1,28 рази відносно рівня 2009 року і склав 80% від рівня 2008 року. Зростання експорту товарів і послуг України спостерігається і в 2011 році (див. табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка експорту товарів і послуг України, млрд. дол. США

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1 півріччя 2011
Обсяг	19,8	22	27,3	38	40,4	45,9	58,3	78,7	49,3	63,1	39,4

Джерело: статистичні збірники «Зовнішня торгівля України товарами та послугами», Том 1 (у 2006 році, с. 9), (у 2007 році, с. 9), (у 2008 році, с. 11), (у 2009 році, с. 10). Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 192. Зовнішня торгівля України товарами за 1 півріччя 2011 року. С. 2. Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 196. Зовнішня торгівля України послугами за 1 півріччя 2011 року. С. 2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

При цьому само по собі зростання експорту товарів і послуг України не дозволяє стверджувати, що має місце зростання конкурентоспроможності її економіки, тому що воно може супроводжуватися випереджаючим зростанням імпорту товарів і послуг, наслідком чого стає зменшення зовнішньоторговельного сальдо і навіть набуття ним від'ємних значень (див. табл. 2). Разом з тим логічно стверджувати, що зростання експорту і зростання позитивного і зменшення негативного зовнішньоторговельне сальдо свідчать про зростання конкурентоспроможності економіки України. Якщо експорт товарів і послуг і позитивне зовнішньоторговельне сальдо зменшуються, або негативне – збільшуються, то це свідчить про зменшення конкурентоспроможності.

Таблиця 2
Динаміка зовнішньоторговельного сальдо України, млрд. дол. США

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1 півріччя 2011
Сальдо	2,88	3,84	2,84	6,92	1,29	-2,88	-7,26	-13,31	-1,31	-3,11	-1,8

Джерело: статистичні збірники «Зовнішня торгівля України товарами та послугами», Том 1 (у 2006 році, с. 15), (у 2007 році, с. 15), (у 2008 році, с. 17), (у 2009 році, с. 17). Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 192. Зовнішня торгівля України товарами за 1 півріччя 2011 року. С. 2. Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 196. Зовнішня торгівля України послугами за 1 півріччя 2011 року. С. 2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Вищезазначене твердження обґрунтовується тим, що економіка України у роки зменшення сальдо підвищує споживання тих товарів і послуг, які сама не може виробляти взагалі, або відповідної якості і ціни. Тобто, конкурентоспроможність економіки України збільшується у тому випадку, коли швидкість зростання експорту перевищує швидкість зростання імпорту. Відповідно до цієї логіки на розглядуваному відрізку часу зростання конкурентоспроможності економіки України відносно попередніх років спостерігається тільки у 2002 і 2009 роках. За розрахунками, зробленими за методологією Всесвітнього економічного форуму, збільшення рейтингу конкурентоспроможності України спостерігалось у 2001–2002, 2002–2003, 2006–2007 і 2008–2009 роках [4, с. 33].

Конкурентоспроможність економіки України визначається не тільки обсягами експорту і імпорту товарів і послуг, але й їх структурою. Дані таблиці 2 дозволяють відмітити той факт, що зовнішньоторговельне сальдо України, починаючи з 2006 р., стало від'ємним. Це свідчить про те, що економіка України значну частину своїх потреб задовольняє за рахунок імпорту, на оплату якого не вистачає доходів від експорту продукції власного виробництва і це призводить до необхідності одержання зовнішніх запозичень, збільшення витрат з бюджету на обслуговування зовнішнього боргу і зменшення можливостей для підвищення добробуту народу. Так, на кінець 2010 року обсяг валового зовнішнього боргу України сягнув 117,3 млрд. дол. США (85,7% від ВВП), збільшившись протягом звітного року на 13,9 млрд. дол. США (на 13,5%) [4]. Тобто, підвищення конкурентоспроможності економіки України тісно пов'язане зі зменшенням зовнішнього боргу, що стає можливим лише за рахунок досягнення позитивного зовнішньоторговельного сальдо.

Аналіз структури експорту товарів України свідчить про те, що його основу складають товари з незначною часткою доданої вартості. Це означає, що її виробництво су-

проводжувалося незначними виплатами заробітної плати і потребувало або витрат робочої сили невисокої кваліфікації, або відбувалось неповне використання кваліфікації цієї робочої сили і відповідна недооплата її праці. Зазначимо, що ці українські товари виграють конкурентну боротьбу на світових ринках за рахунок лідерства у витратах. Очевидно, що якщо в експорті товарів зростає питома вага саме таких товарів, то навіть при зростанні обсягів експорту говорити про зростання конкурентоспроможності економіки України навряд чи можливо. З іншого боку, імпорт товарів зі значною часткою доданої вартості свідчить про те, що для підвищення своєї конкурентоспроможності економіка України повинна ставити перед собою задачу імпортозаміщення з тим, щоб задовольняти свої потреби власною продукцією і експортувати її. Таким чином, врешті решт підвищення конкурентоспроможності економіки України визначається тими зрушеннями, які мають відбутися у сфері виробництва і призвести до зміни його структури. У світлі вищесказаного розглянемо структуру промисловості України (див. табл. 3).

Таблиця 3
Динаміка структури реалізованої промислової продукції України
за основними видами діяльності, %

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Січ.-серпень 2011
Д о б у в н а промисловість	10,1	10	9	7,3	8,3	8,2	7,9	9,4	8,4	11,4	12,9
Металург. вироб. та вироб. готових метал виробів	20,6	20,5	22,1	23,3	22,1	21,9	22	22	17,5	21,3	22,8
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	5,5	7,7	8,3	9,1	9,4	8	7,3	7,2	6,7	8,1	7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	6,9	6,6	7,2	6,2	6,4	6,4	6,1	6,1	6	6,3	7
В и р о б н и ц т в о харчових продуктів, напоїв та тютюну. виробів	19,1	19,1	18,9	15,8	16,3	15,5	15,3	15,2	19,8	16,7	14,3
Легка промисловість	1,6	1,6	1,4	1,2	1,1	1,1	1	0,9	0,9	0,7	0,7
Машинобудування	11,5	12,1	13,4	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	11,4	11,8
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	14,1	13,2	11,2	16,3	15,9	18,3	18,2	17,8	22,4	17,4	17,3
Інші	9,8	8,8	8,5	7,4	7,8	8,1	8,5	8,1	7,7	6,7	6,2

Джерело: Статистичні щорічники України за 2001 р. (с. 114), 2002 р. (с. 118), 2003 р. (с. 106), 2004 р. (с. 107), 2005 р. (с. 105), 2006 р. (с. 104), 2007 р. (с. 110), 2008 р. (с. 112) 2009 р. (с. 108). Експрес-випуск. Держкомстат України 28.09.2011. № 240. Обсяг реалізованої промислової продукції за січень–серпень 2011 року та індекс обороту (реалізації) в Україні. С. 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Наведені в табл. 3 дані свідчать про те, що за останні десять років структура промисловості України фактично не змінюється, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, хімічна та нафтохімічна промисловість збільшують свою питому вагу, а виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, легка промисловість її значно зменшують, машинобудування спочатку збільшує, а в останні роки навіть зменшує її і у 2010 році досягає рівня 2001 року, а у першому півріччі 2011 року перевищує її лише на 0,3%. Тобто, говорити про значні позитивні структурні зрушення в промисловості України наведені дані не дозволяють. Це безперечно впливає і на структуру експорту товарів України, яка покращилась за рахунок збільшення питомої ваги продуктів рослинного походження, жирів, олії готових харчових продуктів, продукції машинобудування і зменшення питомої ваги недорогоцінних металів та виробів з них (див. табл. 4).

Таблиця 4
Динаміка структури основних видів експорту товарів України, %

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1 півріччя 2011
Продукти рослинного походження	4,3	6,2	3,2	3,5	5	5,1	3,5	8,3	12,7	7,7	6,9
Жири та олії, готові харчові продукти	4,2	5	6,3	5,2	5,5	6,1	7,8	6,7	9,8	10,1	9,9
Мінеральні продукти	10,8	12,5	15,2	13,2	13,8	10,1	8,7	10,5	9,8	13,1	14,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей пром., полімерні матеріали	10,7	9,3	10	9,8	10,4	10,9	10,2	9	7,7	8,1	7,6
Недорогоцінні метали та вироби з них	41,3	39,7	36,8	40	40,9	42,8	42,1	41,2	32,3	33,7	34,4
Продукція машинобудування	14,4	14,6	15,8	17,3	13,5	14,5	17,2	16,4	17,3	17,8	16,6

Джерело: Статистичні щорічники України за 2001 р. (с. 266), 2002 р. (с. 283), 2003 р. (с. 269), 2004 р. (с. 275), 2005 р. (с. 262.), 2006 р. (с. 254), 2007 р. (с. 264), 2008 р. (с. 264) 2009 р. (с. 260). Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 192. Зовнішня торгівля України товарами за 1 півріччя 2011 року. С. 8–11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Як і раніше, основу експорту України складають товари низького ступеня обробки з незначною часткою доданою вартості, зокрема чорні метали та вироби з них, мінеральні продукти, продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, тобто товари, у виробництво яких було закладено стратегію лідерства у витратах. У світлі наведених даних проблему підвищення конкурентоспроможності економіки України слід перед усім розглядати через призму збільшення у виробництві та експорті питомої ваги товарів зі значною часткою доданої вартості, ціна і попит на які мають тенденцію зростання, посилення їх якісних конкурентних переваг.

Слід відзначити, що значним фактором підвищення конкурентоспроможності економіки України є розвиток експорту послуг, який характеризується значною динамікою, у

2010 році його обсяг у порівнянні з 2000 роком виріс у 3,3рази. Значно покращилась і структура експорту послуг. (див. табл. 5).

Таблиця 5
Динаміка структури основних видів експорту послуг України, %

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1 півріччя 2011
Транспортні	83,5	83,5	82,7	76,1	73	71,3	67,6	65,1	65,7	67,1	68,8
Різні ділові	5,2	5,7	5,9	8	9,5	11,3	12,9	13,2	12,8	12,7	12,7
Подорожі	2,3	2,5	2,8	3,1	3,4	3,3	3,8	4,2	3,1	3,3	2,6
Фінансові	0,5	0,4	0,5	0,4	0,6	0,1	3,6	4,1	3,9	4,1	2,4
Послуги зв'язку	2,6	2,2	2	2,4	3,3	3,4	2,6	2,8	3,3	3	2,6
Комп'ютерні	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	1,2	1,8	2,3	2,9	2,9	3,1
Страхові	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,9	2,8	1,6	0,8	0,5	0,6
Роялті та ліцензійні	0,1	0,1	0,1	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,4	0,4

Джерело: Статистичні щорічники України за 2001 р. (с. 270), 2002 р. (с. 289), 2003 р. (с. 275), 2004 р. (с. 281), 2005 р. (с. 268), 2006 р. (с. 260), 2007 р. (с. 270), 2008 р. (с. 270) 2009 р. (с. 267), Експрес-випуск. Держкомстат України. 15.02.2011. № 27. Зовнішня торгівля України послугами за 2010 рік. С. 9. Експрес-випуск. Держкомстат України 12.08.2011. № 196. Зовнішня торгівля України послугами за 1 півріччя 2011 року.

На нашу думку, потребують більш динамічного розвитку ті види послуг, які зумовлені розвитком туризму, фінансів, сучасних інформаційних технологій, розвитком української науки і технологій. Утворення Україною зони вільної торгівлі з іншими країнами буде фактором підвищення конкурентоспроможності її економіки у тому випадку, коли сприятиме збільшенню у виробництві та експорті питомої ваги товарів зі значною часткою доданої вартості, ціна і попит на які мають тенденцію зростання, посилення їх якісних конкурентних переваг, розвитку туризму, фінансів, сучасних інформаційних технологій, української науки і технологій.

Підсумуємо, що падіння валютного курсу гривні відносно долара США внаслідок світової фінансової кризи сприяло збереженню конкурентоспроможності української продукції, але одночасно погіршило умови подальшого використання того потенціалу, особливо природного, яким володіє країна. І якщо послідовно розглядати конкурентоспроможність країни як її здатність забезпечення економічної могутності країни, її сталого розвитку і на цій основі – зростання добробуту народу, покращення всіх показників, які позитивно характеризують сучасний стан і майбутнє країни, то цілком очевидним стає той факт, що використання цінової конкурентоспроможності за рахунок зниження валютного курсу гривні відносно долара США не може розглядатися як доцільне. Зниження валютного курсу гривні супроводжується збільшенням співвідношення валютного курсу і паритету купівельної спроможності гривні і свідчить про негативний характер перебігу в країні економічних процесів. До того ж зниження валютного курсу гривні ускладнює обслуговування і виплату існуючого великого зовнішнього валового боргу України, деномінованого у доларах США.

Слід також наголосити на необхідності переорієнтації з металургії як основної статті експортної виручки на галузі економіки, пов'язані з аграрним сектором та харчовою про-

мисловістю, на машинобудування, авіакосмічну галузь, ядерну енергетику. Розвиток цих галузей має визначити майбутню структуру економіки України, її перехід на п'ятий та шостий технологічні уклади і експорт продукції виробництва, що їх формують. Саме за рахунок цього економіка України набуватиме нових конкурентних переваг, забезпечить перехід від цінової конкуренції товарів з незначною часткою доданої вартості до нецінової конкуренції, конкуренції якості товарів високого ступеню обробки зі значною часткою доданої вартості. Це сприятиме подоланню негативного і отриманню позитивного зовнішньоторговельного сальдо, яке забезпечить зменшення зовнішнього валового боргу і збільшення державного бюджету країни і доходів її населення.

Таким чином, утворення Україною зони вільної торгівлі з іншими країнами буде фактором підвищення конкурентоспроможності її економіки у тому випадку, коли сприятиме саме такій реструктуризації економіки України. Тобто, врешті-решт, у якості критерію доцільності утворення країною зон вільної торгівлі з тими чи іншими країнами має використовуватися саме міра її сприяння реструктуризації економіки. При цьому слід брати до уваги розрахунки та можливості подальшого розвитку інтеграційних процесів, утворення митного союзу, спільного ринку, економічного союзу і повної інтеграції. На жаль, протягом всієї історії пошуку можливостей "західної" чи "східної" зони вільної торгівлі мовчазно ігнорувався той факт, що в обох цих випадках Україна могла б зайняти лише другорядну позицію по відношенню до набагато більш могутніх партнерів по таким зонам, повністю погодитися із нав'язаними ними "правилами гри" при укладанні відповідних угод та під час їх реалізації [1].

Висновки. Постановка задачі утворення будь-якою країною зон вільної торгівлі з іншими країнами вимагає комплексного дослідження її впливу на конкурентоспроможність, обсяг зовнішнього боргу, структуру її економіки і доходи державного бюджету і у якості критерію прийняття рішення використовувати покращення структури економіки країни. При цьому необхідно враховувати і можливості подальшого розвитку інтеграційних процесів, утворення митного союзу, спільного ринку, економічного союзу і повної інтеграції. Такий підхід необхідно використовувати і при дослідженні доцільності утворення Україною зони вільної торгівлі з іншими країнами, враховуючи те, що її перехід на інноваційну модель розвитку потребує покращення структури економіки, збільшення питомої ваги в ній галузей п'ятого і шостого технологічних укладів з висококваліфікованою, «дорогою» робочою силою, зменшення зовнішнього боргу і збільшення державного бюджету, здатного забезпечувати вирішення складних задач економічного і соціального розвитку українського суспільства, його тіснішого соціального гуртування.

Література:

1. Будкін В. Втрачені можливості: Україна та зони вільної торгівлі ОЧЕС і ГУАМ / В. Будкін // Матеріали конференції "Участь України в зонах вільної торгівлі: стан, проблеми, перспективи". – К.: Ін-т міжнародних відносин, 2011. – С. 43–44.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / [О.М.Алимов, А.І.Даниленко, В.М.Трегобчук та ін.]. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – С. 487.
3. Звіт про конкурентоспроможність України 2009. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – К.: Фонд "Ефективне управління", 2009. – 230 с.
4. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2010 рік. – К., 2011. – С. 78.
5. The Global Competitiveness Report 2010-2011. Klaus Schwab, World Economic Forum. – Geneva, Switzerland, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldeconomicforum>